

Dombi Gábor – Molnár Szilárd

A digitális megosztottság fogalmától az e-inclusion politikájáig

Gazdasági, társadalmi fenntarthatóság

Az Európai Unió gazdasági és társadalmi versenyképességének megtartásához elengedhetetlen a teljes foglalkoztatottságra való törekvés, valamint a társadalmi kohézió és ennek részeként a szociális védelem és a társadalmi befogadás minél magasabb szinten történő megvalósulása. Az Unió intézményei hosszú évek óta szembesítik az európai közvéleményt az egyre kedvezőtlenebb demográfiai folyamatokkal, a foglalkoztatottság és a termelékenység terén jelentkező gondokkal. Az elkövetkezendő évtizedekben az európai társadalmak túlnyomó többségének, így Magyarországnak is úgy kell fenntartania versenyképességét, hogy közben meg kell küzdenie a népesség csökkenéséből és a társadalom öregedéséből fakadó problémákkal is. A lemaradások számos mutató tekintetében hosszú évek óta vagy nem változnak, vagy rosszabbodnak, így a strukturális és kulturális változtatási kényszer a politika területén is sürgeti a befogadó információs társadalom megteremtését célzó reformokat.

A fejlett országok gazdasági és foglalkoztatási szerkezetének változása az ezredforduló után felgyorsult, s ehhez a megfelelő ütemben és irányban alkalmazkodnia kell a munkaerőpiacnak is. Legfőbb tendenciaként a tudás- és szolgáltatásalapú gazdasági ágazatok dinamikus növekedése tapasztalható, ami teljesen új kihívások elé állítja a munkavállalókat. 2006-ban az EU-25 országokban már csak a foglalkoztatottak kevesebb mint egyötöde dolgozott a feldolgozóiparban, míg a szolgáltatások területén a foglalkoztatottak több mint kétharmada talált munkát. 2000 és 2004 között a tagállamokban több mint nyolcmillió új munkahely jött létre a szolgáltatászektorban, miközben az iparban és a mezőgazdaságban tovább csökkent a foglalkoztatottak száma.

2005-ben az EU-15 országokban a foglalkoztatottak valamivel több mint 40 százalékát alkalmazták az *Eurostat* által „tudásalapúnak” nevezett ágazatokban (a csúcs- és középtechnológiai feldolgozóipar és a tudásalapú szolgáltatások terén): a legnagyobb arányt Svédország (54%), a legalacsonyabbat Portugália (26%) mutatja. Az elmúlt tíz év során ezekben az ágazatokban a foglalkoztatás 24 százalékos növekedése messze meghaladta a gazdaság más ágazatainak fejlődési ütemét.

Az Európa előtt álló legnagyobb kihívást ugyanakkor a népesség öregedése jelenti: amennyiben a következő néhány évben ezt nem sikerül hatékonyan kezelni, a kedvezőtlen demográfiai folyamatok maguk alá temetik a gazdasági és a szociális rendszerek fenntarthatóságát. Az Európai Bizottság becslése szerint a lakosság előregedésének elsődleges hatása az lesz, hogy 2040-re az Unió lehetséges növekedési rátája a jelenlegi 2-2,25 százalékos arányról körülbelül 1,25 százalékra fog csökkenni, de a kedvezőtlen tendencia természetesen már előbb megmutatja hatását. A potenciális gazdasági növe-

kedés már 2015-re megközelítőleg másfél százalékra csökkenhet, ha a munkaerőpiacban rejlő lehetőségeket csak a mai szinten sikerül kihasználni.

A versenyképesség előmozdítása ma már egyértelműen megköveteli a humántőkére, az új technológiák társadalmi alkalmazásának képességére irányuló befektetések növelését. A gazdasági szerkezet igen dinamikus változásainak eredményeként új foglalkoztatási elvárások jelentek meg. Ebben a kontextusban értékelődik fel az utóbbi években a befogadó információs társadalom eszméje és eszközvilága mint a foglalkoztatottság, a fokozódó mobilitás, az idősebb generáció munkaerő-piaci integrációja és a megtartott életminőség nélkülözhetetlen biztosítóka.

A hagyományos európai gondolkodásmódban a társadalmi integráció, a befogadás kultúrája mindig is nagyon erős szerepet játszott, s ennek megfelelően az információs társadalom fejlesztésére irányuló programokban is egy igazságosabb, kevésbé töredezett társadalomkép jelenik meg. Már a 2002-ben elfogadott *eEurope 2005* programban megfogalmazódott az „Információs társadalmat mindenkinek!” törekvés, de a digitális megosztottság szinte egyetlen területen sem csökkent az elvárt mértékben. Éppen ezért 2006-ban a 32 ország vezetői által elfogadott rigai miniszteri deklaráció¹ még határozottabb célokat tűzött ki az *e-inclusion* tekintetében: 2010-re a leszakadással fenyegetett csoportok (idősek, munkanélküliek, fogyatékkal élők) és a többségi társadalom között feszülő digitális megosztottságot a felére kell csökkenteni.

Az Európai Unió arra helyezi a hangsúlyt, hogy az idősebb korosztály megtakarításainak gazdasági hasznosítása és az idősek újjáélesztendő munkaerő-piaci aktivitása új lehetőségeket nyithat meg a foglalkoztathatóság növelése, az informatikai piac bővülése, valamint új szolgáltatások és eszközök megjelenése előtt, s mindezek révén elősegíthető a versenyképesség és a GDP növekedése, csökkenthetők az egészségügyi kiadások, és fenntarthatóvá válik az idősebb generációk életminősége. Az Európai Uniónak egyértelmű az álláspontja: a társadalmi integrációt elősegítő politika kifizetődik, hiszen azzal, hogy több embert von be a munkaerőpiacra, és fenntarthatóbbá teszi az állami finanszírozási rendszereket, egyszersmind elősegíti a társadalmi kohéziót és a gazdasági növekedést is. A befogadó információs társadalom ügye és eszközrendszere Közép- és Kelet-Európában azonban – sajnálatos módon – nem elsősorban ilyen szemlélettel, hanem főként szociális, esélyegyenlőségi, életminőségi kérdésként és csak másodlagosan ösztársadalmi, gazdasági szempontok alapján vetődik fel. Ez a helyzet Magyarországon is, holott egyes számítások szerint egymillió új IKT-felhasználó bevonása a 45–75 éves korcsoportból körülbelül 160 milliárd forinttal² bővíthetné a hazai informatikai piacot egyetlen év leforgása alatt. Egy másik becslés szerint a digitális írástudás nem megfelelő szintje a hazai munkavállalók körében évente közel 300 milliárd forint³ kárt okoz a gazdaságnak azzal, hogy a dolgozók a kelletténél több időt fordítanak a legegyszerűbb információfeldolgozási műveletek elvégzésére is. Sajnos az ilyen megközelítésű hatásbecslések szinte teljes mértékben hiányoznak hazánkban.

¹ http://ec.europa.eu/information_society/events/ict_riga_2006/doc/declaration_riga.pdf

² Lásd Dombi Gábor írását ugyanebben a folyóirat-számban.

³ Lásd bővebben http://www.ecdl.hu/index.php?cim=opennews&f=20080304_a_tudatlansag_ara.htm

Az e-befogadás európai programja

Mindenképpen meglepő, hogy az Európai Unió (EU-27) átlagában igen magas – még a legoptimistább becslések szerint is 40 százalék körüli – azoknak az aránya, akiknek semmilyen előnyük nem származik a modern információs és kommunikációs eszközökből. 2007-ben jelentős különbségek mutatkoztak az EU-27 országok lakosai, illetve háztartásai között. Uniós átlagban csak a háztartások 18 százalékában található széles sávú internet, és a lakosságnak alig több mint a fele használja rendszeresen az internetet.⁴ A legnagyobb mértékben egyes társadalmi csoportok, nevezetesen a 65 év-nél idősebbek (14%-os internethasználat), a gazdaságilag inaktív személyek (19%-os internethasználat) és az alacsony képzettségűek (27%-os internethasználat) maradnak le a lakossági átlagos értékektől. A közigazgatási szolgáltatásokat nyújtó honlapoknak mindössze 5 százaléka elégíti ki az e-elérhetőség nemzetközi követelményeit. Az előrejelzések szerint az egyenlőtlenség mértékét 2010-ig sehol sem tudják a felére visszacsorítani, amennyiben az eddiginél nagyobb mértékű állami beavatkozás nem történik ezen a téren.

Az elektronikus társadalmi befogadás kérdéskörében 2005-re formálódott ki egy-egy európai politika. A Bizottság már ekkor javasolta, hogy 2008-tól előtérbe kell helyezni a társadalmi integráció, az esélyegyenlőség területét, az információs és kommunikációs technológiák kiterjedt használatára alapozva a teljes mértékben befogadó információs társadalom kiépítését. Az erőteljesen formálódó *e-inclusion* politika következő felvonása a már említett rigai miniszteri konferencia volt, ahol az európai politikai vezetők a digitális szakadék csökkentésének szükségessége mellett foglaltak állást. A 2010-ig elérendő lisszaboni célkitűzések az esélyegyenlőség dimenziójában így további célokkal egészültek ki. Az első és legfontosabb célkitűzés szerint meg kell felelni azt a szakadékot, amely a leszakadással fenyegetett csoportok (idősek, munkanélküliek, fogyatékkal élők) és a többségi társadalom között tátong.

Az egyre határozottabb *e-inclusion* politika – melynek fontos állomása 2008, hiszen a befogadó információs társadalom (az e-befogadás) éve lett az Európai Unióban – arra hívja fel a figyelmet, hogy meg kell akadályozni az IKT-eszközök használata által felerősödött társadalmi-gazdasági különbségek növekedését, mivel bármennyire is elutasító vagy közömbös magatartást tanúsítunk a modern infokommunikációs eszközökkel szemben, ezek mégis mindenkire egyforma hatással vannak.

Az *e-inclusion* politika azt mondja, hogy a befogadó információs társadalom aktív eszközei – például széles sávú infrastruktúra, e-közszolgáltatások, akadálymentes webkikötők, digitális írástudás – segítségével növelhető az információs társadalom integrációs ereje, javítható az esélyegyenlőség, a gazdasági aktivitás, a foglalkoztathatóság. Mivel az előzőekben bemutatott gazdasági és társadalmi gondok – még ha eltérő mértékben is – igen hasonlóak az egyes országokban, az e-befogadás programja mára össz európai érdeké vált.

A digitális megosztottság leküzdésével kapcsolatos törekvések fontos tapasztalata, hogy ez hosszan tartó, talán „végtelen” folyamat, amely komplex társadalompolitikai

⁴ Az adatok az Eurostat oldaláról származnak. Lásd bővebben http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1090,30070682,1090_33076576&_dad=portal&_schema=PORTAL

beavatkozásorozatot igényel. Szükségszerű, hogy az állam proaktív módon, folyamatos politikai intervenciók útján kísérelje meg koordinálni az ezen a területen bekövetkező fejleményeket.

A hálózati polgárok mindennapi, készségszintű IKT-eszközhasználatából, gyakorlatából látjuk, hogy mindez milyen előnyökkel is járhat a munkavállalásban, a tanulásban, a szabadidő eltöltésében és a hétköznapi ügyek intézésében. Éppen ezért – paradox módon – az IKT-eszközök egyenlőtlen elterjedése következtében kialakuló, illetve felerősödő társadalmi megosztottságot ugyanezen eszközök segítségével próbálják csökkenteni. Napjainkban már úgy gondoljuk, hogy az IKT-eszközök alkalmasak arra, hogy segítségükkel javítsuk a leszakadó társadalmi rétegek, csoportok esélyeit, életminőségét. Az ezt kifejező *e-inclusion* fogalma mögötti koncepció már nem elsősorban az újfajta egyenlőtlenségek bemutatására koncentrál, hanem sokkal inkább az okok feltárását és a megosztottság áthidalását elősegítő „nyertes-nyertes” megoldások kidolgozását tűzi ki célul. Természetesen nem számíthatunk arra, hogy az IKT-eszközök egy csapásra megoldják a szegénység, a diszkrimináció problémáit, és megszüntetik a társadalmi struktúrából eredő egyenlőtlenségeket. Arról van szó, hogy az IKT-eszközök elérése és tényleges használata, valamint az *online* tartalom- és egyéb (például közgazgatási) szolgáltatások igénybevétele csökkentheti a társadalmi kirekesztődést, és esélyegyenlőséget teremthet az információs társadalomban való részvétel tekintetében. A társadalomkutatók szerint a kevésbé széttagozott, szolidáris közösségek sokkal sikeresebben tudnak alkalmazkodni a változó gazdasági-társadalmi körülményekhez, az új kihívásokhoz.

Összefoglalva: az e-befogadás európai uniós programja a társadalmi befogadás szociális céljait, a képzettség növelésének és a készségek elterjesztésének kulturális dimenzióját, valamint az informatika gazdaságerősítő potenciáljának a munkaerőpiacra gyakorolt hatásait egybefoglaló mátrix politikai vetületeként jött létre.

Az e-inclusion fogalma

A digitális megosztottság vizsgálata tehát egyre újabb szempontokat nyújtott a társadalompolitikai szereplők számára, ugyanis ez a megközelítési mód nemcsak arra világít rá, hogy ki miért használja az IKT-eszközöket, hanem arra is, hogy ki miért nem tud vagy nem akar élni az új lehetőségekkel. Ez a szemléleti váltás vezetett el oda, hogy az IKT-eszközöket ma már nemcsak újabb társadalmi egyenlőtlenségeket okozó eszközöknek, hanem egyúttal éppen az egyenlőtlenségek csökkentésére és a hátrányos helyzetű lakossági csoportok esélyteremtésére is felhasználható erőforrásnak is tekintjük. Ennek a minőségi változásnak a következményeként a „digitális megosztottság” leíró fogalmát felváltotta a normatív jellegű „befogadó információs társadalom” (*e-inclusion*) kifejezés, amely már nem a „szakadékra” reflektál, hanem az azt áthidalni képes aktív eszközöket, lehetőségeket és törekvéseket hangsúlyozza.

Az *e-inclusion* kifejezés mögött meghúzódó koncepció tehát már nem elsősorban az újfajta egyenlőtlenségek (a szakadék) bemutatására, hanem sokkal inkább az okok feltárására és a megosztottság megszüntetését vagy legalábbis csökkentését elősegítő megoldások (hidak) megteremtésére koncentrál. Ennek következtében a „digitális

megosztottság” statikus kifejezésének helyét egyre inkább az *e-inclusion* fogalma, illetve az ezzel a kifejezéssel jelölt dinamikus társadalmi-politikai program veszi át, ami az IKT-eszközökhöz való hozzáférés megteremtése és az ehhez kapcsolódó készségek kialakítása révén segíti elő a társadalmi integrációt, mindenki számára biztosítva a jóllét, a jó életminőség jogát.

A befogadó információs társadalom esélye Magyarországon

Sajnos Magyarországon még erőteljesebben érvényesülnek a már említett kedvezőtlen foglalkoztatottsági mutatók, az öregedő társadalom tendenciái. Az új gazdasági és foglalkoztatási szerkezetnek való megfelelés igénye, elfogadó attitűdje különös hangsúllyal vetődik fel a magyar lakosság körében. A foglalkoztatási szintre vonatkozóan az európai foglalkoztatási stratégiában meghatározott célkitűzésekhez képest (2005-ig 67%-os, 2010-ig 70%-os foglalkoztatási szint elérése) Magyarország elmaradása igen jelentős. Jelenleg Magyarországon majdnem négymillió 50 évnél idősebb ember él, és a lakosság száma 2030-ra irányadó becslések szerint 9 millió főre fog csökkenni. Mindenképpen az idősebb korosztálynak meglepően alacsony a foglalkoztatási aránya: Magyarország esetében az 55–64 év közöttiek, tehát a még nem nyugdíjasok körében csak minden harmadik állampolgár dolgozik.

Az 55–64 év közötti korosztály foglalkoztatási rátája (%)

	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
EU 27		36,9	37,7	38,5	40,0	40,7	42,4	43,5
Magyarország		22,2	23,5	25,6	28,9	31,1	33,0	33,6
USA	55,1	57,8	58,6	59,5	59,9	59,9	60,8	61,8
Japán	63,7	62,8	62,0	61,6	62,1	63,0	63,9	64,7

(Forrás: Eurostat, 2008)

Szinte teljes mértékben hiányzik a részmunkaidős foglalkoztatás, ami különösen az idősebbek körében igen hatékony lehet. A hazai munkavállalók mindössze 4 százaléka dolgozik ilyen formában, szemben az Unió 18 százalékos arányával. Semmivel sem mutat jobb képet a valamilyen oktatási vagy képzési programban részt vevők aránya sem: 2007-ben Magyarországon az 55–64 év közöttieknek csak 4 százaléka vett részt valamilyen képzésben, szemben az Unió 30 százalékos átlagos részarányával ugyanebben a korosztályban.

A munkaerő-piaci feszültségeket az európai országok többsége – így Magyarország is – elsősorban a kínálat csökkentésével próbálta kezelni, ez azonban felerősítette az öregedő társadalmakban egyébként is gyarapodó inaktív kör dinamikus növekedését, míg az Egyesült Államokban a szolgáltatási szektor növekedése bővíteni tudta a foglalkoztatást. A szükségszerű strukturális változások irányát Magyarországon eddig nem sikerült sem általános társadalmpolitikai, sem foglalkoztatás- vagy éppen oktatáspolitikai beavatkozási csomagokkal befolyásolni: változatlanul a strukturális munkanélküliség terhe nehezedik az országra.

Magyarországnak sincs más választása, mint a foglalkoztatottsági ráták növelése. A foglalkoztatás magas szintje nélkülözhetetlen a nagyobb társadalmi kohézió megteremtéséhez, a szegénység csökkentéséhez. A szociális/jóléti rendszerek társadalmi és pénzügyi fenntarthatóságát csakis több aktív munkavállaló foglalkoztatása biztosíthatja. Éppen ezért a lisszaboni célok továbbra is a 70 százalékos foglalkoztatási ráta elérését irányozzák elő 2010-re a teljes lakosság viszonylatában, ami a nők körében 60 százalékos, az idősebb munkavállalók esetében pedig 50 százalékos foglalkoztatási szintet tételez fel.

Magyarország demográfiai trendje egyre romló gazdasági-szociális helyzetet von magával, ugyanis az egyre nagyobb számú inaktív népesség mögött csupán fogyatkozó lélekszámú „járulékfizető” generáció sorakozik fel, azaz a jelenlegi szociális/jóléti rendszer nem tartható fenn.

Ennek ellenére Magyarországnak nincs olyan átfogó „aktív öregedési” stratégiája, amely az idősebb generáció munkaerő-piaci – tágabb értelemben szocioökonómiai – integrációját segítené elő. Ugyanakkor nincs más lehetőség, mint növelni az idősebb munkavállalók jelenlétét a munkaerőpiacon, amit viszont csak úgy lehet elérni, ha az idősebb korosztályok aktívak maradnak, és megvannak azok a képesítéseik és készségeik, amelyek birtokában meg tudnak felelni a tudástársadalom kihívásainak. Magyarország egyelőre nem szentel kellő figyelmet annak a nézőpontnak, illetve látásmódnak a kialakítására, ami az öregedő társadalom és a befogadó információs társadalom aktív eszközeit és lehetőségeit a gazdasági-társadalmi versenyképesség, a foglalkoztathatóság, az iskolázottság, a képességek növelése, valamint az ezeknek köszönhetően elérhető piaci lehetőségek, a produktivitás és a növekvő belső fogyasztás felől közelítené meg.

Az időződés nem állapot, hanem tanulási folyamat: erre (is) fel kell készíteni a társadalom tagjait. Az *e-inclusion* program célcsoportjainak az egyik szegmense még csak idősödik, és nem gondol a jövőre. A TNS-NRC kutatócégek közös felmérési adatai⁵ szerint 2007. év első félévében a 35–49 év közötti lakosságnak csupán 38 százaléka volt internethasználó, míg e korosztály 62 százaléka egyáltalán nem használta az internetet. Ez az adat azért riasztó, mert azt jelzi, hogy az aktív korú lakosságban egy igen jelentős lélekszámú csoport nem ismerte fel a folyamatos fejlődés, a tanulás kényszerítő életszükséglet mivoltát, és tagjait erősen fenyegeti az a veszély, hogy fejlődésképtelenségük miatt munkaerejük leértékelődik. Kimondhatjuk, hogy a 35–49 év közötti korosztály 62 százaléka – azáltal, hogy nincs tisztában az internetben rejlő előnyökkel, nem ismeri a modern eszközök használatát – jelentékenyen csökkenteni nemcsak a saját esélyeit, hanem az ország versenyképességét is. Ráadásul éppen ez a korcsoport viseli a vállán az ország és a társadalom terheit, támogatja szüleit, gyereket nevel, dolgozik és adózik, miközben autó- és lakáshiteleit törleszti. Mostanra olyan helyzet állt elő, hogy bár fejlett technológiát alkalmazó beruházók érkez(né)nek Magyarországra, munkaerőigényük kielégítése a hazai kínálat alapján (a korszerű ismeretek hiányában) nem lehetséges. A digitális írástudás fejlesztése ebben a kontextusban versenyképességi kényszer.

Az Európai Unió cselekvési terveinek súlypontjában az időződés áll, ám ebben a tekintetben feszültség érhető tetten a Nyugat-Európára jellemző logika és a magyarországi (kelet-európai) gondolkodásmód között. Az Európai Unió arra épít, hogy egyéb források mellett az idősebb generációk munkaereje és megtakarításai is mozgósíthatók

⁵ http://www.nrc.hu/hirek?page=details&news_id=427

annak érdekében, hogy az informatika számára új piac nyíljon meg, és erre a piacra új szolgáltatások és eszközök kerüljenek, hogy a versenyképesség és a GDP ily módon történő növelése révén csökkenthetők legyenek az egészségügyi kiadások az idősebb generációk életminőségének fenntartása mellett.

Magyarországon azonban 45-50 éves életkor felett bekövetkezik a létbizonytalanság korszaka: aki ebben a korosztályban elveszíti a munkáját, nehezen vagy sehogy sem talál újat. A családi, kisközösségi, települési összetartó és megtartó kötelékek a társadalom jelentős részében meglehetősen gyengék. A 40 év feletti korosztályok tagjainak nem adatott meg, hogy felhalmozzanak idősebb napjaira (tehát szegényebb generációkról van szó), s bár az embereknek vannak bizonyos megtakarításaik, azok nem túlságosan nagymértékűek. Az informatika azt kínálja számukra, hogy *online* módon kevesebb idő-, pénz- és energiaráfordítással juthatnak információkhoz, megmaradhatnak már kialakult szociális hálózataikban, vagy újakhoz csatlakozhatnak, és bekapcsolódhatnak olyan oktatási formákba, amelyek révén továbbképezhetik magukat, hogy munkaerő-piaci versenyképességüket megőrizzék. A fokozottan hátrányos helyzetű csoportok esetében mindez sokszorososan felértékelődik, hiszen számukra – akár a fizikai hátránnyal, fogyatékkal élőkre, akár az etnikai kisebbség tagjaira gondolunk – a többségi társadalommal való kapcsolattartást előítéletek is terhelik. Az *e-inclusion* politika tárgya tehát az Elba folyótól nyugatra elsősorban idősödési, gazdasági, IKT-fejlesztési és végső soron versenyképességi kérdés, Kelet- és Közép-Európa azonban még nem érte el ezt a társadalmi-gazdasági fejlettségi szintet, így ennek köszönhetően itt az *e-inclusion* politika elsősorban szociális és esélyegyenlőségi célokat szolgál, nem pedig egy komplex informatikai, gazdasági, államigazgatási programcsomag hozadékaként jelenik meg.

Magyarország információs társadalmából az idősebb generáció szinte teljes mértékben ki van zárva, aminek következtében sajátosan kettős társadalomkép rajzolódott ki az utóbbi években. Egyrészt megtalálható az a réteg, amelyik szinte minden mutatójában az európai átlagértékeknek megfelelően teljesít mind az infrastrukturális ellátottság, mind a használat, mind az attitűdök tekintetében. Ebben a körben rendre észlelhető a technológiaváltás (például a széles sávra való áttérés, a mobilitást elősegítő technológiák használata), amely magával vonja a hozzáadott értéket magukban foglaló *online* tartalom- és egyéb szolgáltatások kiterjedtebb használatát. Összességében elmondható erről a rétegről az is, hogy a nagyobb állami programokat és akciókat – amilyen például „Sulinet Expressz”, a széles sávú infrastruktúra elérhetővé tétele, a hozzáférési árak lejtőrése, az *online* közszolgáltatások beindítása volt a közelmúltban – elsősorban ők használták ki, ezeknek a kezdeményezéseknek elsősorban ők a nyertesei.

Másrészt azonban igen jellemző hazánkra a másik véglethez tartozó, az információs társadalmat elutasító és a kihívásokra közömbösséggel reagáló állampolgárok magas aránya is. Ezek sok tekintetben nagyon sajátos réteget alkotnak, amelyre leginkább a digitális kultúra, az új lehetőségek iránti közömbös beállítódás, a társadalmi, szociális értelemben vett elszigetelődés jellemző, és ez sajnos megnehezíti az információs társadalom értékeinek és lehetőségeinek tudatosítását ebben a körben. Az idetartozókat szinte alig érintették meg az eddigi nagyobb állami programok, így az információs társadalom fejlesztésével kapcsolatban elsősorban ennek az igen széles rétegnek köszönhetően alakul ki hazánkról az a kép, hogy az alapvető infrastrukturális mutatókkal (a számítógép- és internethasználat a háztartásokban, széles sávú elérés) is gondjaink

vannak, az új viszonyítási pontokról, például a digitális írástudás alacsony szintjéről nem is beszélve. A hazai fejlesztési programok, köztük az e-befogadás megvalósítását nagymértékben nehezíti, hogy a legszélesebb társadalmi spektrumban ilyen vegyes képet találunk. Miközben még mindig évekkel ezelőtti problémák kezelését, például a háztartások elégtelen infrastruktúrájának fejlesztését, a hozzáférés rossz mutatóinak javítását is meg kell oldani, a digitális írástudás, a hozzáadott értéket tartalmazó *online* szolgáltatások igénybevétele terén újabb kihívások jelentkeznek.

Az információs társadalom, a digitális kultúra elfogadására vonatkozó hazai adatokat áttekintve ugyanez a markáns kettősség rajzolódik ki előttünk. Miközben hazánkban a digitális szakadék még a hozzáférés szintjén is jelentős – csak a háztartások felében található egyáltalán személyi számítógép –, addig az IKT-eszközöket már használók körében is tapasztalható az életminőség tekintetében fellépő megosztottság.

A digitális megosztottság különböző szintjei Magyarországon⁶

Hozzáférési megosztottság	PC a háztartásokban ⁷	49%
	Otthoni széles sáv	29%
Használati megosztottság	Felnőtt lakosság PC-használata	50%
	Munkahelyi PC-használat	30%
	Felnőtt lakosság internethasználata	40%
Minőségi megosztottság	Az e-közigazgatási szolgáltatások használata	25%
	<i>Online</i> bankolás	18%
	Részvétel távoktatásban	13%

Az adatokból kiolvasható, hogy a fizikai hozzáférés és a használat tekintetében egyaránt jelentős mértékű a megosztottság, és a digitális „spektrum” két végén elhelyezkedő csoportok – a hozzáféréssel még nem rendelkezők, illetve a minőségi szolgáltatásokat már rutinszerűen használók – egyre távolabbra kerülnek egymástól. A megosztottság csökkentésére természetesen voltak már jó kezdeményezések és fejlesztési programok – mindhárom megosztottsági típus esetében – hazánkban is, azonban ezeknek a megvalósítása többnyire nem volt elég sikeres. Nem sikerült hasonló intenzitással végrehajtani az infrastruktúra, az oktatás és a tartalomszolgáltatás terén egyaránt szükségessé váló feladatokat, és ezért most sok helyen elvarratlan szálakkal találkozunk: többfrontos harcot kell vívni, egyszerre lépve előre valamennyi területen.

A jelenlegi romló gazdasági helyzetben, a jövedelmek reálértékének csökkenése idején különösen felértékelődik az *e-inclusion* politika mint az életminőség megtartásának eszköze. Az alkalmazásban állók jelentős részének a munkáltatója különféle bónuszokat, addicionális kedvezményeket és kompenzációs juttatásokat (munkaruhát, utazási és étkezési hozzájárulást, célprémiumokat stb.) nyújt a dolgozóknak, de ezek a jövedelemkiegészítési formák a munkaerőpiac hátrányosabb szektoraiban foglalkozta-

⁶ Lásd bővebben Molnár Szilárd: A digitális megosztottság értelmezési kerete. *Információs Társadalom*, 2002, 4. szám, 82–101, letölthető: <http://einclusion.hu/2008-02-03/digitalis-megosztottsag/>

⁷ Az adatok forrása: World Internet Project 2007 adatainak gyorsjelentése.

tottak, az inaktív rétegek, a hátrányos helyzetűek és a tartósan betegek számára ritkán érhetőek el. Ezekben a rétegekben az *online* világba való belépés lehetőségének megteremtése (és megragadása), a hálózati csatlakozás, a tanulás, a saját számítógép és más digitális eszközök birtoklása, valamint a korszerű technológiák alkalmazásához szükséges készségek megszerzése kifejezetten emancipatív hatással jár, mert növeli az esélyeket, és alapot nyújt magabiztosabb fellépéshez számos területen. Az *e-inclusion* célcsoportjai számára nyújtandó kedvezmények – például oktatás, mentorálás, eszközök, közösségi terek – olyan kompenzációs szolgáltatások, amelyek hatalmas egyéni és társadalmi eredményt hoznak annak ellenére, hogy nem kerülnek olyan sokba, mint ha közvetlen anyagi támogatással igyekeznénk megelőzni vagy megállítani az életminőség romlását. Ezért állíthatjuk, hogy az *e-inclusion* politika Magyarországon túlmutat önmagán, és a társadalompolitika egyik alapvető összetevőjeként egyszersmind életminőség-politikát is jelent.

Az *e-befogadás* politika tehát nemcsak kisebb-nagyobb csoportok segítésére szolgál, hanem azzal, hogy a célba vett rétegek számára közösségi teret, oktatást, személyre szabott támogatást (mentorálást), valamint társadalmi és virtuális hálózatokat is biztosít, valójában az egyének életminőségét javítja, ami pozitív politikai, társadalmi és gazdasági eredményekhez vezet. Azáltal, hogy belépnek az *online* világba, az új felhasználók új szolgáltatási igényeket gerjesztenek, és az új technikai eszközök fogyasztóivá válnak (még akkor is, ha kezdetben csekély vásárlóerőt képviselnek), továbbá növelik nemcsak az internetes penetrációt, hanem az informatikai, telekommunikációs, média- és reklámpiacokat is. Keresletet támasztanak az oktatás és továbbképzés területén, s ez alapja lehet újabb kompetenciák és készségek elektronikus úton történő elsajátításának.⁸ Mindez pedig elvezethet a munkaerőpiacon való megjelenésükhöz, ahol képesek lehetnek távmunkát is vállalni, és bekapcsolódhatnak különféle önkéntes és öntevékeny akciókba.

Az *e-inclusion* mint társadalompolitikai program végrehajtását azonban Magyarországon egyelőre többirányú útkeresés jellemzi. Az egyik irány az állami kezdeményezésű, központi iránymutatással koordinált, nagylélegzetű beavatkozások együttese, amelyben a minisztériumok mellett civil szervezetek és vállalkozások is részt vesznek. A második irányt a széttagolt intézményi programok jelentik, amelyek alárendelten jelennek meg más minisztériumi programok mellett, s ezekkel párhuzamosan, gyakorlatilag kapcsolódási pontok nélkül bukkannak fel a civil szervezeti és vállalati kezdeményezések. A harmadik irány közös cél felé fordítja az állam, a civil szervezetek és a vállalatok törekvéseit, amelyek támogatóként vagy társfinanszírozóként vesznek részt a feladatok megoldásában, és konszenzuson alapuló megállapodások keretében indítja be a közérdekű programokat – ez jelentenék az erőforrások optimális harmonizációját. Sajnálatos módon jelen van továbbá egy negyedik irány is: az egyes tárcák és szervezetek gyakorlatilag önállóan végzik a maguk elé tűzött feladatokat, és akcióikra csupán ráhúzzák az *e-inclusion* logóját, akár odaillik, akár nem.

⁸ Ezért különösen fontos, hogy a mentorok és segítők, a „digitális népművelők” éppen abból a célcsoportból kerüljenek ki, amelyeknek a mozgósítása a cél.

Források

A digitális jövő térképe. Jelentés a World Internet Project 2007. évi magyarországi kutatásainak eredményeiről. 2007, ITHAKA Kht.

Dombi Gábor – Kollányi Bence – Molnár Szilárd 2007. *Társadalmi befogadást most! Az életminőség, digitális esélyegyenlőség és a társadalmi megújulás Magyarországa. e-inclusion éves jelentés.*

e-befogadás Szakértői Munkacsoport 2008. *Az e-befogadás irányai és lehetőségei 2007 és 2013 között.* Szociális és Munkaügyi Minisztérium–Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet.

Európai Bizottság 2007. *Idősödés jólétben az információs társadalomban. Az információs és kommunikációs technológiákra és az öregedésre vonatkozó cselekvési terv.* Innen: <http://einclude.hu/2007-11-20/idosodes-joletben-az-informacios-tarsadalomban-i2010-kezdemenyezes-cselekvesi-terv/>

Európai Bizottság 2006. *Broadband gap policy.* Innen: http://ec.europa.eu/information_society/europe/i2010/digital_divide/index_en.htm

Európai Bizottság 2007. *Action plan offers support to older ICT users.*

Európai Bizottság 2007. *i2010 – Annual Information Society Report.* SEC(2007), 395.

Európai Bizottság 2007. *Measuring progress in e-inclusion.* Riga Dashboard.

KSH 2006. *A magyarországi háztartások infokommunikációs (IKT) eszközellátottsága és az egyéni használat jellemzői.*

Ministerial Debate on e-inclusion Policy – Event and Exhibition. Conference Summary. Lisbon, Portugal, 2–3 December 2007.

Dombi Gábor

1997-től az Informatikai Érdekegyeztető Fórum (Inforum) főtitkára, 1992 és 1997 között a *Népszabadság* munkatársa, a nol.hu (Népszabadság Online) alapítója. Mintegy kétezzer cikk és tanulmány szerzője. Az Internet Szolgáltatók Tanácsa mellett működő Tanácsadó Testület titkára, a Miskolci Egyetem szociológia tanszékének vendégelőadója, a Civil Rádió „Infopoly: ember a hálózatban” című műsorának szerkesztője. Az E-fesztivál zsűrijének elnöke, az Infonia Alapítvány kurátora, az Infopoly Alapítvány elnöke, valamint az e-befogadás és Információs Társadalom Tanács titkára. 2007-ben megkapta a Magyar Köztársaság Bronz Érdemkereszt, 2002-ben a Magyar Informatikáért díjat. Nebraska állam és City of Lincoln város (USA) díszpolgára.
E-mail: dombi.inforum@gmail.com

Molnár Szilárd

szociológus, jelenleg a Pécsi Tudományegyetem BTK kommunikációs doktori iskolájának hallgatója. 1998 óta dolgozik a BME–UNESCO Információs Társadalom- és Trendkutató Központban, 2006-tól mint kutatási igazgató. Főbb kutatási területei: társadalmi tőke, civil társadalom, teleházak, esélyegyenlőség, e-közigazgatás. Több szakmai műhely vezetője, az Inforum alelnöke, a Magyar Zoltán E-közigazgatástudományi Egyesület elnökségének tagja, a Magyar Kommunikációtudományi Társaság alapító tagja, a Telefalu közösségi honlap társszerkesztője.
E-mail: molnar.szilard@ittk.hu